

De ontsluiting van de archieven van het militair gerecht: een eerste balans

Gertjan Desmet, Geertje Elaut
en Johannes Van De Walle

In hun standaardwerk uit 1991 schetsten Luc Huyse en Steven Dhondt een somber beeld van het wetenschappelijk onderzoek naar de collaboratie en de naoorlogse repressie: “Over de repressie is ook hier het laatste woord niet gezegd. Hoe zou het kunnen? Slechts een fractie van wat er is gebeurd, ligt voor observatie ter beschikking. Veel is voor altijd verloren gegaan, vaak omdat men dat zo gewild heeft. Talrijke getuigen, collaborateurs én hun rechters, zijn gestorven. Zij hebben voor de onderzoeker zelden bruikbare sporen achtergelaten. Op de gerechtelijke dossiers rust een quasi-onwrikbaar embargo. Daarom zal elke studie van de repressie jarenlang nog van beperkte aard en betekenis zijn¹.”

Toch kunnen we vandaag zeggen dat er veel en grondig onderzoek is verricht naar de collaboratie, de repressie en hun enorme impact op de Belgische staat en samenleving. Veel aandacht ging daarbij naar personen en organisaties verdacht van en/of veroordeeld voor collaboratie, zoals de oostfrontstrijders en de leiders van VNV en DeVlag, of de rol van politici en administratie bij de Jodenvervolging. Vaak baseerden onderzoekers zich op de rechtsplegingsdossiers van door de militaire rechtbanken gevonniste zaken of, bij gebrek aan toelating om deze stukken te raadplegen, op verwante bronnen gevormd door de centrale overheden en hun buitendiensten². Ze werkten noodgedwongen op basis van par-

tiële bronnen, gehinderd door de gefragmenteerde bewaring, de gebrekkige identificatie en ontsluiting, en het bij momenten erg restrictieve en fluctuerende inzagebeleid van de archieven van de militaire rechtbanken. Onderzoek naar de organisatie en werking van de militaire rechtbanken in de naoorlogse periode, op basis van wetenschappelijk ontsloten archiefmateriaal, was niet mogelijk. Daardoor bleef dit aspect van de repressie een echte blinde vlek binnen de Belgische geschiedenis. De centralisatie, herintegratie en ontsluiting van de archieven van het auditoraat-generaal, dé spil in het naoorlogse vervolgingsbeleid, kan daar verandering in brengen.

Oorzaken van de fysieke en intellectuele fragmentatie van de archieven

De militaire rechtscolleges werden in België opgericht in 1795 en afgeschaft in 2003³. Na de Tweede Wereldoorlog werden de krijgsauditoraten en krijgsraden belast met respectievelijk het strafrechtelijk onderzoek naar en de bestraffing van de collaboratie⁴. De dossiers, steekkaartensystemen, reeksen registers en andere stukken uit de periode 1944-1950 vertegenwoordigen daarom het grootste volume in de archieven van het militair gerecht.

De fysieke en intellectuele⁵ fragmentatie van de archieven gevormd door de krijgsauditoraten, de krijgsraden, het auditoraat-generaal en het krijgshof verhinderde tot vrij recent een correct en exhaustief overzicht van het beschikbare primaire bronnenmateriaal. Tot eind 2016, vlak voor de laatste overbrengingen, beheerde het College van procureurs-generaal nog het grootste volume van deze archieven: ongeveer 10.000 strekkende

1. LUC HUYSE EN STEVEN DHONDT, *Onverwerkt Verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*, Leuven, Kritak, 1991, p. 10.

2. Voor een nagenoeg exhaustief overzicht, zie KOEN AERTS, PAUL DROSSENS, PIETER LAGROU, DIRK LUYTEN EN BART WILLEMS, *Was opa een nazi? Speuren naar het oorlogsverleden*, Tielt, Lannoo, 2017.

3. Wet van 10 april 2003 tot regeling van de afschaffing van de militaire rechtscolleges in vreedstijd alsmede van het behoud ervan in oorlogstijd en KB van 10 april 2003 tot vaststelling van de datum van inwerkingtreding van de wet van 10 april 2003 tot regeling van de afschaffing van de militaire rechtscolleges in vreedstijd alsmede van het behoud ervan in oorlogstijd en van de wet van 10 april 2003 tot regeling van de rechtspleging voor de militaire rechtscolleges en tot aanpassing van verscheidene wettelijke bepalingen naar aanleiding van de afschaffing van de militaire rechtscolleges in vreedstijd.

4. KOEN AERTS, PAUL DROSSENS, PIETER LAGROU, DIRK LUYTEN EN BART WILLEMS, *Was opa een nazi? (...)* p. 55.

5. Met intellectuele fragmentatie bedoelen we de versnippering van de kennis van en informatie over de archieven van het militair gerecht.

meter archief dat in de periode 2010-2011 vanuit de Leuvense Kazerne Michotte en het Brusselse Justitiepaleis naar het Rijksarchief was overgebracht, en circa 1650 meter aan dossiers, registers en fchesystemen die zich in het Justitiepaleis bevonden. Het Rijksarchief beheerde in haar depots op dat moment reeds 1444 meter aan archief van de militaire rechtscolleges, het product van afzonderlijke overbrengingen sinds 1927. Daarnaast bezat ook het CegeSoma ongeveer 419 meter aan archief, hoofdzakelijk gevormd door het auditoraat-generaal en rechtstreeks verworven of door het Rijksarchief in bewaring gegeven.

Elk van deze instellingen opereerde binnen een fundamenteel andere logica. Voor het militair gerecht (en vanaf 2004 de diensten van het College van procureurs-generaal) vervulden de stukken nog enkele administratieve functies. Sommige reeksen dossiers, aanvankelijk geopend in de context van de repressie, bereikten pas na decennia het stadium waarin ze geen administratief nut meer hadden (de zgn. 'statische fase'). Zo werden nog tot 1997 nieuwe dossiers geopend in de reeks *Divers* van het auditoraat-generaal, en loopt de reeks administratieve opvolgingsdossiers van voor collaboratiefeiten veroordeelde personen zelfs door tot 2004. In de rechtsplegingsdossiers van de naoorlogse krijgswaarden vinden we nog regelmatig stukken van zeer recente datum terug, zoals briefwisseling met onderzoekers en nabestaanden over verzoeken tot inzage. Hiertegenover staan de klassieke taken en opdrachten van archiefinstellingen zoals het Rijksarchief en het CegeSoma, die archieven verwerven en beheren om ze ter beschikking te stellen voor raadpleging.

Het wetgevend kader, in brede zin, is een belangrijke verklaring voor deze fragmentatie. Vermeldenswaard is de archiefwet van 1955 en haar implicaties voor de overbrenging van gerechtelijke archieven: art. 1 van de archiefwet van 24 juni 1955 stelde dat archieven van de rechterlijke macht na 100 jaar bij het Rijksarchief moeten worden neergelegd, tenzij een vrijstelling werd verkregen. De overbrengings-termijn is, sinds de aanpassing van de archiefwet in 2009, vastgelegd op 30 jaar (wet van 6 mei 2009 houdende diverse bepalingen). Ook de juridische afhandeling van de opheffing van de militaire rechtscolleges in vredetijd in 2003⁶ speelt een rol, naast allerlei institutionele aspecten zoals de opeenvolgende creatie en opheffing van krijgswaarden en krijgsauditoraten⁷ sinds de negentiende eeuw, het wisselvallige inzagebeleid, de relatief recente inhaalbeweging van het Rijksarchief met betrekking tot deze archieven en de ad hoc verwervingspraktijk van het CegeSoma⁸.

Een bijkomende reden is het verlies aan institutionele knowhow. Vijfenzeventig jaar na het einde van de oorlog en vijftien jaar na de feitelijke afschaffing van het militair gerecht in vredetijd kunnen we niet meer te rade gaan bij voormalige medewerkers. Nagenoeg alle bij de repressie betrokken magistraten, griffiers, parketsecretarissen en administratieve krachten zijn overleden. De laatste generatie ambtenaren van het College van procureurs-generaal die met deze archieven vertrouwd was, is sinds midden 2017 naar andere diensten overgeplaatst. Deze griffiers en administratieve medewerkers verrichtten essentieel werk bij het identificeren van de archieven en ontwikkelden gaandeweg eveneens de nodige zoek-

6. Zie vooral de wet van 10 april 2003 tot regeling van de afschaffing van de militaire rechtscolleges in vredetijd alsmede van het behoud ervan in oorlogstijd en het KB van 17 december 2003 tot bepaling van de bestemming van de archieven van de opgeheven militaire gerechten en tot vaststelling van verschillende maatregelen en wijzigingen betreffende het College van procureurs-generaal.

7. Voor een gedetailleerd overzicht van de wetten en besluiten betreffende de oprichting en afschaffing van de krijgswaarden, zie ROLANDE DEPOORTERE, *La juridiction militaire en Belgique 1796-1998. Compétences et organisation. Production et conservation des archives*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1999, *Miscellanea Archivistica Studia*, 115, p. 47-48 en PAUL DROSSENS, CHRISTOPHE MARTENS EN DELPHINE PICRON, *Archiefgids van het militair gerecht*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2015, Gidsen, p. 12.

8. De archieven bewaard in het CegeSoma werden niet verkregen als gevolg van inspecties of door systematische periodieke overbrengingen maar wel op basis van onderhandelingen met het auditoraat-generaal of 'schenkingen' van personen verbonden aan het militair gerecht.

strategieën⁹. Maar zelfs zij tastten in het duister naar de precieze context van sommige dossiers, registers of fichesystemen. Veel referenties op de steekkaarten konden niet langer aan een specifiek dossier gekoppeld worden en de samenhang tussen de verschillende reeksen was onduidelijk. Hele reeksen rechtsplegingsdossiers of registers werden als verdwenen of vernietigd beschouwd, hoewel ze in werkelijkheid al jaren in de Rijksarchieven in de provincies werden bewaard. Voor de archieven van het auditoraat-generaal en het krijgshof, bewaard in het Algemeen Rijksarchief 2 - Depot Joseph Cuvelier (ARA 2) maar beheerd door het College, was nooit een toegang opgemaakt. Bijgevolg kon men in heel wat reeksen geen gerichte opzoekingen verrichten.

Evolutie van het inzagebeleid

De gefragmenteerde bewaring en de gebrekkige ontsluiting van de archieven van het militair gerecht hebben onvermijdelijk hun impact gehad op het onderzoek naar de collaboratie en de repressie. Van het bestaan van sommige reeksen, destijds door het auditoraat-generaal aangelegd, waren onderzoekers niet op de hoogte waardoor deze dossiers vandaag niet of nauwelijks onderzocht zijn. Aangaande de reeksen waar ze wel het bestaan van afwisten of konden vermoeden, werden ze geconfronteerd met een veranderlijk en bij wijlen erg streng inzagebeleid. Onderzoekers gingen op zoek naar creatieve oplossingen voor deze problemen: ze ontsloten zelf de weinige archiefbestanden die ze mochten inkijken of ze haalden het maximale uit andere, vrij raadpleegbare bronnen. Bekend is het monnikenwerk van Luc Huyse, Steven Dhondt en hun team, die voor *Onverwerkt Verleden* ruim vijfduizend in het Staatsblad gepubliceerde uittreksels van repressie-vonnissen en -arresten verzamelden en analyseerden. Op die manier omzeilden zij het gehekelde 'quasi-onwrikbaar embargo' dat op de raadpleging van de rechtsplegingsdossiers rustte. Hoewel deze

vrij raadpleegbare uittreksels een aanknopingspunt voor een statistische analyse bieden, stuiten zij als kwalitatieve bron echter steeds op hun limieten: zo worden de ten laste gelegde feiten er slechts in zeer algemene termen samengevat en leren we er niets uit over de manier waarop de militaire parketten het onderzoek voerden. Het vonnis of arrest vormt het eindstadium van een heel proces, letterlijk en figuurlijk: het is het sluitstuk, maar toont niet wat er aan voorafgaat. Daarenboven valt aan de hand van de vonnissen en arresten slechts een deel van de repressie te reconstrueren: de honderdduizenden 'zonder gevolg' geklasseerde en buiten vervolging gestelde zaken blijven op die manier in de geschiedschrijving tot op vandaag buiten beeld.

In oktober 2002 organiseerde het CegeSoma een studiedag over deze problematiek. In zijn tussenkomst schetste Bruno De Wever hoe hij het inzagebeleid de voorbije twintig jaar had zien verstrengen. Waar hij het onderzoeksklimaat in de jaren tachtig als 'bijzonder mild' bestempelde, zag hij hoe de van kracht zijnde circulaire vanaf de vroege jaren negentig geleidelijk aan strikter werd geïnterpreteerd¹⁰. Hierdoor zagen onderzoekers hun vraag om inzage almaar minder vaak positief beantwoord. Het gevolg van dit beleid was dat strafdossiers waarbij één of meerdere beklagden achteraf eerherstel hadden bekomen niet langer raadpleegbaar waren. Een dergelijke transparantie achtte het College van procureurs-generaal onverantwoord, om "te beletten dat de openbare orde wordt verstoord door inzage te verlenen van bepaalde gerechtelijke archieven, die in geval van perfide gebruik bepaalde verholen passies opnieuw zouden kunnen doen oplaaien¹¹." Het genereuze beleid inzake eerherstel indachtig impliceerde dit dat een groot deel van de repressiedossiers opnieuw achter slot en grendel verdween.

De Wever besloot zijn bijdrage aan de studiedag in 2002 met een pleidooi voor een verruimde

9. De lijsten opgesteld door griffier Nicole Verbeeck vormden in het bijzonder een onmisbare hulp bij het identificeren van de in 2016-2017 overgebrachte stukken.

10. BRUNO DE WEVER, *Laat nu ook de geschiedenis oordelen*, in DIRK LUYTEN, CHANTAL KESTELOOT, *Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*, Dossier bij het SOMA Berichtenblad 38, zomer 2003, p. 28-33.

11. Circulaire 2991 van 6 maart 1996, auditoraat-generaal bij het militair gerechtshof.

openstelling van de archieven. Die versoepeling van het inzagebeleid kwam er¹², maar werd in 2010, wellicht omwille van een personeelstekort bij de administratieve diensten van het College, weer teruggedraaid. Wat aanvankelijk een tijdelijke noodmaatregel leek, werd drie jaar later bevestigd door een nieuwe circulaire, waardoor de meeste repressiedossiers opnieuw in de regel gesloten bleven voor onderzoekers¹³.

Overigens werden nabestaanden die met zwarte bladzijden uit hun familiale geschiedenis in het reine wensten te komen met dezelfde moeilijkheden geconfronteerd. Het valt op hoe vaak we in de strafdossiers briefwisseling over een aanvraag tot inzage terugvinden. In bijna alle gevallen gaf het College hiervoor geen toestemming.

Centralisering van de archieven in ARA 2

Vandaag zijn nagenoeg alle archieven van het militair gerecht samengebracht in de bewaarplaatsen van het Rijksarchief¹⁴. Tussen november 2016 en maart 2017 werden circa 1400 strekkende meter aan dossiers en registers en meer dan 220 steekkaartensystemen vanuit het Justitiepaleis overgebracht. Deze archieven vormen een complex geheel, bestaande uit algemene stukken (briefwisseling, circulaires, beleidsdossiers en administratieve stukken), archief betreffende alle fases van de gerechtelijke procedure (onderzoeksdossiers,

overtuigingsstukken, rechtsplegings-, strafuitvoerings- en allerlei administratieve dossiers), alsook de ettelijke tientallen steekkaartensystemen¹⁵ en diverse types registers die als toegang fungeren. Dankzij de centralisering van de bewaring en het beheer van deze archieven in het Rijksarchief kunnen we ons eindelijk een globaal beeld beginnen vormen van de bronnen, hun ontstaanscontext en functie, hun onderlinge samenhang en het nut en potentieel dat zij hebben voor verder historisch onderzoek. Het moge duidelijk zijn dat we vandaag voor een enorme inhoudelijke en logistieke operatie staan inzake identificatie, contextualisering, selectie, ordening, beschrijving en (her)verpakking. Het Rijksarchief heeft de afgelopen jaren ter zake een belangrijke expertise ontwikkeld, voortbouwend op eerdere interne rapporten¹⁶, selectielijsten¹⁷, institutionele studies¹⁸, gidsen en toegangen¹⁹ en andere publicaties²⁰, alsook op de kennis en ervaring verworven in het kader van het IUAP-netwerk over de geschiedenis van de Belgische Justitie. Het komt er ons inziens nu op aan het aanwezige momentum niet verloren te laten gaan.

Gevolgen voor het inzagebeleid

Vandaag zijn het niet langer de administratieve medewerkers van het College van procureurs-generaal maar wel de archivariissen van het Rijksarchief die instaan voor het beheer en de bewaring van de archieven. Ook de aanvragen om inzage

12. Circulaire 2991 van 17 december 2002.

13. Circulaire 22/2013 van 19 december 2013. Zie ook HERMAN VAN GOETHEM, *Geheugenverlies als leidraad*, in: De Standaard, 28 november 2014.

14. Er bevindt zich vandaag nog naar schatting ca. 130 s.m. aan archief van het auditoraat-generaal in het Justitiepaleis (verdieping 0/01, lokaal E57). Het gaat vermoedelijk grotendeels om personeelsdossiers (ca. 79,5 s.m.), maar ook om stukken inzake het dagelijks beheer, de boekhouding, statistieken, secretariaatsarchief e.d. De overbrenging van dit materiaal werd op moment van de laatste overbrengingen in februari 2017 geweigerd door het College. Zie GERTJAN DESMET, *Overdracht van de archieven van het militair gerecht (krijgsauditoraten, krijgswaarden, auditoraat-generaal en militair gerechtshof) bewaard door het College van Procureurs-Generaal. November 2016 – maart 2017. Eindrapport*, intern verslag.

15. Naar aanleiding van de overbrengingen in 2016-2017 werden de steekkaartensystemen voor zover mogelijk geïdentificeerd en beschreven in een toegang voor intern gebruik: GERTJAN DESMET, *Archieven van het militair gerecht. Overzicht van de steekkaartensystemen. Stand van zaken april 2018*.

16. De zogenaamde Centrale Dossiers, die onder andere inspectieverslagen en andere rapporten bevatten, zijn voor dit soort complexe bestanden van onschatbare waarde.

17. *Selectielijst voor de archieven van de rechterlijke macht, 2017* (Omzendbrief nr. 258 van de Federale Overheidsdienst Justitie). De archieven van de afgeschafte militaire rechtscolleges worden behandeld op p. 117-131.

18. ROLANDE DEPOORTERE, *La juridiction militaire en Belgique (...)*, p. 115.

19. FLORE PLISNIER, *Les juridictions militaires*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2012, Zoekwijzers, p. 31; PAUL DROSSENS, CHRISTOPHE MARTENS EN DELPHINE PICRON, *Archiefgids van het militair gerecht*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2015, Gidsen, p. 89.

20. DIRK LUYTEN, CHANTAL KESTELOOT, *Repressie en gerechtelijke archieven (...)*.

in deze stukken worden nu door hen behandeld. Het blijft evenwel nog altijd de door het College aangewezen procureur-generaal die beslist wie inzage in de archieven krijgt. Na grondig overleg werd een interpretatie van de vigerende circulaire overeengekomen die onderzoekers en nabestaanden maximaal in staat moet stellen om de gewenste dossiers in te kijken. Concreet betekent dit dat sinds kort alle gevonniste zaken kunnen worden ingekeken, ook van zij die na de oorlog ten gevolge van een gunstmaatregel eerherstel hebben verkregen. Daarnaast kunnen nu ook de dossiers van de zonder gevolg geklasseerde of buiten vervolging gestelde zaken in lezing worden gegeven. Ook de verschillende reeksen administratieve, documentatie- en inlichtingendossiers van het auditoraat-generaal worden systematisch voor onderzoekers opengesteld.

Dossiers rond economische collaboratie

In de lente van 2018 ging het Rijksarchief van start met de inventarisatie van de documentatie- en inlichtingendossiers van het auditoraat-generaal. Eén van de reeksen die daarbij als eerste in het vizier kwam, zijn de dossiers inzake economische collaboratie, door het auditoraat-generaal benoemd als de reeks “Collaboration Industrielle” (C.I.). Uit de inventarisatie blijkt dat de bijna 6.500 inlichtingendossiers in kwestie zonder selectie werden overgebracht van het Brusselse Justitiepaleis naar ARA 2 en vrij volledig bewaard zijn gebleven.

Net zoals voor de andere inlichtingendossiers van het auditoraat-generaal was ook voor deze reeks op het moment van de overdracht geen enkele toegang of vorm van ontsluiting voorhanden. Wel bleken in het algemeen fichesysteem van het auditoraat-generaal betreffende de repressie²¹ regelmatig verwijzingen naar de C.I.-reeks voor te komen. De C.I.-dossiers bevatten op hun

beurt talrijke verwijzingen naar andere reeksen van het auditoraat-generaal, van het krijghof of van de krijgsauditoraten. Met name de verwijzingen naar de administratieve en inlichtingen- en opvolgingsdossiers van incivismezaken (“Grâce”, later Ex.-reeks) kunnen voor onderzoekers en voor nabestaanden bijzonder interessant zijn: ze laten toe naast het luik vervolging en bestraffing ook na te gaan wat de reële economische/financiële en juridische gevolgen waren voor de betrokkenen, en tot wanneer in de tijd die doorliepen.

De inventarisatie van de C.I.-dossiers stelt onderzoekers in staat hun focus te verleggen van de kleine groep van effectief voor economische collaboratie veroordeelden naar het veel bredere spectrum aan van economische collaboratie verdachte (rechts)personen²². Uit de ca. 400.000 dossiers geopend voor collaboratie, nam het auditoraat-generaal 6.500 (rechts) personen in het vizier vanwege een vermoeden van economische collaboratie. Het benaderend cijfermateriaal uit eerder onderzoek inzake economische collaboratie en de repressie ervan, kan dankzij de inventarisatie van de C.I.-reeks op scherp worden gesteld, en onderzoekers kunnen aan de hand van de inventaris voor het eerst op systematische wijze de globale groep van van economische collaboratie verdachte (rechts)personen in kaart brengen. De ontsluiting van de C.I.-dossiers kan daarom beschouwd worden als een soort nulmeting inzake economische collaboratie en de repressie ervan.

Wie nam het auditoraat-generaal in het vizier? Die vraag kan aan de hand van de inventaris zowel op micro- als op macroniveau onderzocht worden. Onderzoekers kunnen voor het eerst zelf opzoekingen doen op naam, maar kunnen de vraag ook vanuit een geografisch oogpunt bena-

21. Algemeen steekkaartensysteem inzake het onderzoek naar en de bestraffing van collaboratie (F34). [1944-2004], 62 lades, bewaard in ARA 2 – Depot Joseph Cuvelier.

22. In zaken van economische collaboratie stonden (leidinggevende) individuen (natuurlijke personen) van bedrijven terecht. Rechtspersonen, zoals ondernemingen of vennootschappen, konden niet strafrechtelijk aansprakelijk worden gesteld. Dat wil echter niet zeggen dat het auditoraat-generaal geen onderzoek voerde naar rechtspersonen, of bij uitbreiding naar de sectoriële groepen en warent centrales die tijdens de bezetting de organisatie van de Belgische economie in handen hadden. Voor een goed begrip van de C.I.-reeks is een zeker inzicht in de sectoriële organisatie van de bezettingseconomie aangewezen.

In maart 2017 werden de laatste archieven van de militaire parketten en rechtbanken die zich nog in het Brusselse Justitiepaleis bevonden naar het Rijksarchief overgebracht. Op de foto ziet u Joachim Derwael, diensthoofd van het Algemeen Rijksarchief 2, depot Joseph Cuvelier.

deren, vanuit een sectoriële invalshoek, of vanuit een breed vogelperspectief.

De C.I.-dossiers zijn inlichtingendossiers, geen procesdossiers, en bieden geen gesystematiseerde info over vervolging, buitenvervolginstelling of klassering zonder gevolg. Ze vormen dan ook géén instrument om, nu ze geïnventariseerd zijn, op een relatief snelle manier de statistische gegevens inzake de repressie van de economische collaboratie – die tot op heden nog altijd heel summier zijn – aan te vullen of uit te diepen. Ze laten wél toe om het globale beeld van de economische activiteit in België tijdens de bezetting verder te onderzoeken. De expertiseverslagen die in sommige C.I.-dossiers aanwezig zijn, vormen daarvoor bijvoorbeeld een uitstekende bron.

In sommige dossiers staat expliciet vermeld dat ze werden geopend naar aanleiding van een klacht. Andere dossiers werden opgestart op basis van de inhoud van archieven die werden teruggevonden en in beslag genomen, in de eerste plaats bij de Belgische sectoriële groepen en waren centrales, maar ook bv. bij Duitse firma's. Daardoor zijn in de C.I.-reeks – zij het niet systematisch – regelmatig grote reeksen dossiers met betrekking tot eenzelfde waren centrale (Textielcentrale, Kolen centrale, etc.) na elkaar terug te vinden, wat het sectorieel onderzoek naar economische collaboratie ten goede kan komen. Andere dossiers werden dan weer louter geopend omdat bijvoorbeeld de bankcommissie, in het kader van een aanvraag tot kapitaalverhoging, navraag deed bij het auditoraat-generaal of er tegen de zaak in kwestie geen onderzoek was begonnen. Ook binnen de context van aanvragen tot schadevergoeding voor oorlogsschade werden C.I.-dossiers geopend.

De omvang van de C.I.-dossiers, in totaal goed voor circa 40 strekkende meter archief, loopt sterk

uiteen. De uitgebreide dossiers over de waren centrales, in het geval van de Textielcentrale bijvoorbeeld onderverdeeld in tientallen subdossiers, contrasteren fel met de overgrote meerderheid aan zeer summiere, dunne dossiers, die vaak zelfs beperkt blijven tot een dossierkaft, of een verwijzing naar een andere dossierreeks.

Aangezien het om inlichtingendossiers gaat en de inhoud en structuur van de dossiers dus niet aan een specifieke gerechtelijke procedure was gebonden, is ook de samenstelling van de dossiers bijzonder divers: briefwisseling tussen het auditoraat-generaal en de krijgsgedragingen, afschriften van gerechtelijke bevelen, afschriften van pv's, getuigenverslagen, expertiseverslagen, verslagen van de Staatsveiligheid, bewijsstukken, foto's, persknipsels, overtuigingsstukken, documentatie met betrekking tot wetgeving (bijvoorbeeld Duitse verordeningen), briefwisseling tussen de waren centrales en Duitse diensten, Duitse nota's over de Belgische oorlogseconomie, jaarverslagen van bedrijven, technische documentatie (nota's over import/export), vormstukken (met betrekking tot vertalingen, vergoeding van deskundigen, ...), inlichtingenbladen van gemeenten, uittreksels uit het strafregister, ...

Juridische en administratieve documentatie

Voor zover we vandaag kunnen zien²³, werd de *functie* 'documentatie van principekwesities' op dit niveau vervuld door drie aparte reeksen dossiers:

- (1) De Q-dossiers. In feite gaat het om twee aparte reeksen: de periode tot en met mei 1940, en de periode vanaf de capitulatie tot september 1944 (vlak voor de Bevrijding).
- (2) De dossiers²⁴ van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen (*Service des Instructions Générales*), beter gekend als de "IG's" en grosso modo geopend tussen september 1944

23. We baseren ons hier op eigen onderzoek en een intern rapport van de latere Documentatiedienst: L. BAUWIN, *Organisation et fonctionnement du Service de documentation de l'auditorat général*, versie juni 1985, 4. Algemeen Rijksarchief 2, auditoraat-generaal. Documentatiedienst. DOC-dossiers, dossier X90/17.

24. In archivistische termen gaat het strikt gezien, in de meeste gevallen, om onderwerpsmappen en niet om dossiers, gezien ze niet louter op één in de tijd beperkte zaak betrekking hebben.

EXEMPLAIRE N° 9

EXEMPLAIRE N° 9

REMIS A M. l'Auditeur Général.

Rapport sur l'activité
de la
Banque d'Emission à Bruxelles

1940 - 1944

V.

La Banque d'Emission
et les Ordonnances sur les devises

Septembre 1944

Uittreksel uit het C.I.-dossier over de Emissiebank.

en ca. 1955. Een inventaris van deze dossiers is in voorbereiding²⁵.

(3) De zogenaamde DOC-dossiers van de latere Documentatiedienst. Ze werden geopend tussen ca. 1955 en de eigenlijke ophefing van de militaire rechtbanken in 2004.

De Q-dossiers zijn fragmentair bewaard, verspreid over verschillende archiefbestanden in het CegeSoma²⁶ en Algemeen Rijksarchief 2²⁷. Naast eerder prozaïsche administratieve zaken en juridische principekwesties belichten deze dossiers bijvoorbeeld ook de odyssee van de krijgsauditoraten en krijgsraden in mei en juni 1940. De werking van deze instelling tijdens de bezetting en de toenmalige staat van de archieven komen er eveneens in aan bod.

De naoorlogse dossiers – de IG's en de DOC-reeks – behandelen nagenoeg elk onderwerp dat relevant kan zijn voor het functioneren van het militair gerecht: van de samenstelling van het vuurpeloton of de precieze invulling van art. 118bis SWB over de dienstkleedij van de magistraten tot de bescherming van militaire duiven. Net zoals de Q-dossiers bevatten ze vooral briefwisseling, omzendbrieven (van de eerste nota's tot de gedrukte versies), verslagen, aantekeningen en documentatie (o.a. persknipsels, afschriften van vonnissen, uittreksels uit het Staatsblad). Beide reeksen zijn vrij omvangrijk, respectievelijk ca. 60 en ca. 179 strekkende meter, maar wel erg hiërarchisch gestructureerd en zeer gedetailleerd ontsloten door steekkaartensystemen.

De archiefvormer van de zgn. IG-dossiers werd in de herfst van 1944 opgericht onder de naam “Dienst voor Juridische en Administratieve Documentatie” (*Service de la Documentation Juridique et Administrative*)²⁸. Ze behoorde tot de administratieve diensten van het auditoraat-generaal en had als opdracht om de magistraten te voorzien van een gecentraliseerde documentatie over “alle kwesties betreffende de interpretatie van wetten, besluiten enz. alsook alle principekwesties”²⁹. Haar naam werd in maart 1945 gewijzigd in “Dienst voor Algemene Onderrichtingen” (*Service des Instructions Générales*), als remedie tegen de praktische problemen voortgekomen uit de naamsverwarring met de “Centrale Dienst voor Documentatie” (*Service Central de Documentation*)³⁰, een andere, aparte dienst opgericht in september 1944. In mei 1949 werd de Centrale Dienst voor Documentatie in de Dienst voor Algemene Onderrichtingen geïntegreerd³¹. Wellicht ontstond hieruit begin jaren 1950 de latere “Documentatiedienst” (*Service de Documentation*), die aan de oorsprong lag van de DOC-dossiers.

Het is belangrijk de juiste context van de IG-dossiers voor ogen te houden. Het gaat hier niet om een reeks dossiers over één specifieke, thematische invalshoek (de repressie van de collaboratie) maar wel om juridische en administratieve documentatie over elk relevant onderwerp in de periode ca. 1944-1955. Dat de meeste dossiers alle aspecten van de grootste strafrechtelijke operatie in de Belgische geschiedenis behandelen was onvermijdelijk. Maar de nuance is van belang. Heel wat dossiers

25. Het betreft het bestand AA 1882, op moment van schrijven nog bewaard in het CegeSoma. Dit bestand bevatte niet alleen de dossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen maar ook (delen) van andere reeksen dossiers van het auditoraat-generaal.

26. Bestand AA 1882 bevatte ruwweg 8 s.m. aan Q-dossiers.

27. In ARA2 zijn dergelijke dossiers te vinden in de archiefbestanden overgebracht in 2016-2017 uit het Justitiepaleis (uit lokalen 0/01 E56 en E57) en in het zgn. “Moskou-archief” (Archief Aktensammelstelle West/Osoby).

28. Nota betreffende een voorstel voor de organisatie van de administratieve diensten van het auditoraat-generaal, 16 oktober 1944. CegeSoma, Auditoraat-generaal. Documentatiedossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen (AA 1882), dossier Z/49-1.

29. Idem.

30. Dienstnota van het secretariaat van het auditoraat-generaal van 26 maart 1945. CegeSoma, Auditoraat-generaal. Documentatiedossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen (AA1882), dossier Z/30-27.

31. Dienstnota van het secretariaat van het auditoraat-generaal van 7 mei 1949. CegeSoma, Auditoraat-generaal. Documentatiedossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen (AA 1882), dossier Z/30-0.

hebben immers geen betrekking op de repressie maar wel op, bijvoorbeeld, de berechting van militairen, de veiligheidssituatie in bevrijd België, de misdrijven tegen geallieerde legers, de bezetting van Duitsland, de oorlog in Korea, de militaire basissen in Belgisch Congo, enzoverder. Wat de eigenlijke repressie van de collaboratie betreft vormen de IG-dossiers een logisch vertrekpunt voor onderzoek: ze illustreren immers de grote beleidslijnen inzake het gerechtelijk onderzoek, de rechtspraak en de strafuitvoering, alsook de vele interpretatiemogelijkheden en uitzonderingen waarmee men op het terrein werd geconfronteerd. Minstens even interessant zijn de vele dossiers waarmee de praktische, dagelijkse werking van het militair gerecht kan worden gereconstrueerd (vb. interne organisatie, personeelsbeleid, gebouwen en materieel, rantsoenering van brandstof en papier, gebruik van dienstvoertuigen, ...). De IG's laten toe om een blik te werpen op het interne raderwerk van dit complex aan actoren, die op korte tijd een onvoorstelbare hoeveelheid aan gerechtelijke onderzoeken moesten coördineren.

Ondanks de onmiskenbare waarde van de dossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen zou het echter een cruciale fout zijn om de archieven van haar opvolger links te laten liggen. Vanaf begin jaren 1950 tot minstens begin jaren 1970 lijken de dossiers uit de vorige periodes (en dan vooral de IG-dossiers) min of meer systematisch te zijn 'ontgonnen' om de net geopende DOC-dossiers te stofferen³². Heel wat stukken bleven natuurlijk ook na de repressieperiode hun nut behouden. Het reeds geciteerde rapport uit 1985 beschrijft de IG-dossiers in functie van dit latere DOC-klassement als "principe- en documentatiedossiers opgemaakt tussen de Bevrijding van het land en de creatie van de huidige Documentatiedienst, en niet geïnte-

greerd in haar nieuwe dossiers"³³. Deze institutionele en functionele logica verklaart waarom zoveel IG-dossiers gedeeltelijk (ca. 8%) of integraal (ca. 19%) zijn leeggehaald, of waarom dossiers over welbepaalde, voor de repressie specifieke onderwerpen quasi intact zijn gelaten³⁴. Elk onderzoek moet dus ook rekening houden met de DOC-dossiers die deels zijn samengesteld uit retroacta³⁵.

Conclusie

In maart 2017 werden de laatste archieven van de militaire parketten en rechtbanken die zich nog in het Brusselse Justitiepaleis bevonden naar het Rijksarchief overgebracht. Hiermee zijn eindelijk de voorwaarden gecreëerd om werk te maken van institutioneel onderzoek naar de werking en organisatie van het militair gerecht, en van de systematische ontsluiting van haar archieven. De identificatie, selectie, inventarisering, (her)verpakking van de meer dan 13.000 s.m. archief uit de 19de eeuw tot begin 21ste eeuw wordt een van de grote toekomstige werven van het Rijksarchief.

Wat de repressie van de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog betreft, zal de herintegratie, contextualisering en ontsluiting van de archieven van de militaire parketten en rechtbanken toelaten om nagenoeg alle mogelijke aspecten van deze cruciale periode uit de Belgische geschiedenis te bestuderen. De waarde voor fundamenteel onderzoek van de archieven van het auditoraat-generaal in het bijzonder – als centrale, dirigerende instelling tijdens de repressie – kan moeilijk overschat worden. Hun ontsluiting moet daarom een toprioriteit vormen.

Concreet opent de reeds aangevangen inventarisatie van specifieke reeksen dossiers van de diensten van het auditoraat-generaal, die han-

32. Deze herklasseringspraktijk lijkt voordien, zij het sporadisch, ook al te zijn toegepast. Zo werd het (vooroorlogse) dossier Q/1-29 (*"réquisitions militaires"*) in maart 1949 toegevoegd aan het dossier Z/482 (betreffende hetzelfde onderwerp) van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen. Dit dossier is vervolgens overgebracht naar DOC-dossiers uit de rubriek B 56 (*"militair strafrecht - militaire opeisingen"*) van de latere Documentatiedienst.

33. L. BAUWIN, *Organisation et fonctionnement du Service de documentation de l'auditorat général*, 4.

34. Rubriek G/2-5, die betrekking heeft op de industriële collaboratie, is nagenoeg volledig bewaard en is veruit de meest volumineuze (sub)rubriek in het bestand (ca 9 s.m.).

35. Via de inventaris (in voorbereiding), de eigentijdse toegangen (steekkaarten) en natuurlijk de referenties op de eigenlijke dossierromslagen kunnen eenvoudig de juiste DOC-referenties teruggevonden worden.

De archieven van de krijgsauditoraten, krijgswaarden, krijgshoven en het auditoraat-generaal worden ontsloten door meer dan 220 verschillende fichesystemen.

delen over economische en industriële collaboratie en over principe- en juridische kwesties, drie brede onderzoekslijnen.

Ten eerste, het vervolgingsbeleid van het militair gerecht van macro- tot microniveau. De reeksen documentatiedossiers, met de dossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen op kop, vormen de eersterangsbron voor het verkrijgen van een globaal beeld van het repressiefenomeen: dat is ten slotte één van de redenen waarvoor ze zijn opgemaakt en intensief zijn bijgehouden, en het verklaart waarom de opeenvolgende auditoren-generaal er zo dankbaar gebruik van hebben gemaakt. Ook de meer op specifieke zaken toegespitste archiefreeksen kunnen dienen voor onderzoek op macroniveau. De C.I.-dossiers bijvoorbeeld laten toe om de geografische verdeling van de onderzoeken naar economische en industriële collaboratie te bestuderen, of om na te gaan welke sectoren het eerst in het vizier van het auditoraat-generaal kwamen. De archieven van het auditoraat-generaal vertellen bovendien veel meer over het beleid dan enkel de kwalificatie van misdrijven of het bepalen van vervolgingsprioriteiten. Ze kunnen een antwoord bieden op de vraag hoe het toezicht op en de coördinatie van de lokale krijgsauditoraten en krijgswegraden in de praktijk verliep, over hoeveel autonomie de substituten en de krijgsauditoren beschikten, enzoverder.

De archieven van de verschillende bureaus en afdelingen van het auditoraat-generaal vormen eveneens een uitstekende bron voor *microhistory*. De C.I.-reeks leent zich bijvoorbeeld uitstekend voor dit soort onderzoek. De studie van het vervolgingsbeleid inzake economische collaboratie werd immers tot nog toe voornamelijk op macroniveau gevoerd, waarbij de concrete rechtsbedeling op het terrein vaak minder zichtbaar is.

De C.I.-reeks vormt in dit opzicht een essentiële aanvulling op de verschillende reeksen gerechtelijke dossiers van de krijgswegraden, krijgswegraden en krijgshoven. Zelfs de archieven van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen, per definitie eerder algemeen van aard, bevatten honderden dossiers in verband met concrete vragen van krijgswegraden of regionale kwesties³⁶.

Mits enige inventiviteit kunnen deze in de hiërarchie van het militair gerecht centraal te situeren archieven zelfs dienen als bijkomende toegang tot archiefreeksen van de lagere echelons – bijvoorbeeld als alternatief op de notitieboekjes (en andere steekkaartensystemen) van de krijgswegraden, die immers enkel toelaten om op naam te zoeken en niet op tenlastegelegde feiten of het profiel van de verdachte³⁷.

Een tweede grote onderzoekslijn is de economische geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de repressieperiode. De bestraffing van de collaboratie is niet enkel een juridisch fenomeen met een grote techniciteit³⁸ en onmiskenbare politieke lading. In het geval van de economische collaboratie komt daar nog een derde pijler bij, die tot dusver in het onderzoek (te) vaak op de achtergrond is gebleven: de economische geschiedenis *pur sang*. Gesystematiseerd onderzoek van de C.I.-reeks van het auditoraat-generaal kan ongetwijfeld een bijdrage leveren tot een verdere uitdieping van de economische geschiedenis (financiële en bedrijfs-geschiedenis) van de Tweede Wereldoorlog en de onmiddellijke naoorlogse periode. De dossiers van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen vormen ook op dit vlak een belangrijk bronnen-corpus omwille van de concrete functie die deze dossiers vervulden, nl. het informeren van de magistraten en het documenteren van de genomen principebeslissingen. Hun waarde is des te

36. Vermeldenswaard zijn de dossiers uit de rubriek Z/238: het gaat om ongeveer 70 dossiers volledig gewijd aan de militaire situatie en de repressie in de Oostkantons.

37. De pakken briefwisseling met het Ministerie van Wederopbouw die in de archieven van de Dienst voor Algemene Onderrichtingen te vinden zijn, laten bijvoorbeeld toe om (vermeende) verzetslui op te sporen waartegen een onderzoek werd geopend door het militair gerecht. Voor onderzoekers is dit een erg handige 'binnenweg' naar de reeksen dossiers van de krijgswegraden.

38. KOEN AERTS (ET AL.), *Was opa een nazi? (...)*, p. 15.

groter gezien de dossiers uit de rubriek 'industriële collaboratie' (in totaal ca. 9 s.m.) nagenoeg integraal bewaard zijn gebleven en niet in de latere DOC-dossiers geïntegreerd werden.

Ten derde is er de institutionele geschiedenis. Onderzoek van de archiefvorming binnen het auditoraat-generaal wordt essentieel om zicht te krijgen op haar rol, structuur en organisatie tijdens de repressieperiode. Een synthetiserend institutioneel en functioneel overzicht van deze instelling ontbreekt immers vooralsnog. Zelfs een primordiaal gegeven als het organigram van de diensten en bureaus tijdens de repressieperiode is vandaag niet voorhanden. Welk bureau hield zich met welke materie bezig en hoe verschoven bevoegdheden naarmate de tijd verstreek? Hoe functioneerde heel dit apparaat concreet? Wat was haar sociologische samenstelling? Deze institutionele context zal, voor zover we op dit ogenblik kunnen zien, *bottom-up* moeten worden gereconstrueerd op basis van de reeksen dossiers, omzendbrieven en andere stukken.

De archieven van de Dienst voor Algemene Onderlichtingen en de latere Documentatiedienst zullen, alvast in eerste instantie, de voornaamste bron zijn voor deze reconstructie. Richtlijnen, dienstroosters en activiteitenverslagen verschaffen ons rechtstreekse informatie over de organisatie en werking van het auditoraat-generaal. Minder vanzelfsprekende stukken zoals nota's over het

klasseren van documenten en aantekeningen op de dossierkaften geven een meer indirecte blik op de instelling. Cruciale informatie zit eveneens opgeslagen in nog te ontsluiten (o.a. de reeksen omzendbrieven) of zelfs volledig te reconstrueren bronnenreeksen (o.a. de SA-reeks). Ook individuele (of zaak-)dossiers, zoals de C.I.-reeks, helpen de archivariissen vaak onrechtstreeks om de *workflow* te reconstrueren en om wijs te geraken uit het kluwen van bureaus en afdelingen waaruit het auditoraat-generaal was samengesteld – bijvoorbeeld door het volgen van verwijzingen tussen de dossiers, of door aandacht te hebben voor losse nota's en allerlei kantschriften.

Het traject van herintegratie, identificatie en inventarisatie van de archieven van het auditoraat-generaal betekent echter niet alleen een flinke stap vooruit voor het wetenschappelijk onderzoek. Ook de dienstverlening van het Rijksarchief voor de burger in het algemeen wordt er gevoelig door uitgebreid. Sinds kort laat de situatie ons immers toe om ook de documentatie- en inlichtingenreeksen van het auditoraat-generaal in het plaatje te betrekken bij vragen van betrokkenen of nabestaanden, en hebben we de mogelijkheid om naast de strikt individuele dossiers steeds meer contextinformatie aan te reiken. Een dergelijke gepaste contextualisering is vandaag geen overbodige luxe, op de vooravond van de 75ste verjaardag van het einde van de bezetting en het begin van de repressie.

Gertjan Desmet, master in de geschiedenis (UGent) en de archivistiek (VUB) was in 2016-2018 verantwoordelijk voor de overbrenging naar het Rijksarchief van de laatste archieven van het militair gerecht bewaard in het Justitiepaleis, en voor de eerste identificatie, selectie en voorlopige verwerking van deze archieven. Sinds mei 2018 is hij als archivaris-stagiair verbonden aan het CegeSoma (OD 4 van het Rijksarchief).

Geertje Elaut, master in de geschiedenis (UAntwerpen/VUB), is als stafmedewerker Communicatie en Publiekswerking verantwoordelijk voor de website, de nieuwsbrieven, de Facebookpagina, het YouTubekanaal en diverse valorisatieprojecten van het Rijksarchief. Sinds juni 2018 is ze daarnaast als assistent-stagiair bezig met de inventarisatie van archieven van het militair gerecht en met de opmaak van een selectielijst voor brandweerarchieven.

Johannes Van De Walle, master in de wijsbegeerte en geschiedenis (KULeuven), is sinds april 2017 verbonden aan het Algemeen Rijksarchief 2 – Depot Joseph Cuvelier (ARA 2). Hij is er verantwoordelijk voor de verwerking van de aanvragen van onderzoekers en nabestaanden om inzage in de archieven van het militair gerecht. Daarnaast staat hij mee in voor de identificatie, inventarisatie en selectie van deze archieven.